

УДК [351.753.62+341.231.14](6)

Володимир Маковецько (Миколаїв)

ТОРГІВЛЯ ЗБРОЄЮ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ДОСВІД АФРИКАНСЬКИХ КРАЇН

Зброя, як радикальний засіб вирішення конфлікту, користувалася попитом із давніх часів, ще перед первісними суспільствами поставали питання захисту власних інтересів та задоволення потреб, що мали для них певну цінність. Усунути появу конфліктів неможливо, оскільки зіткнення різних та навіть протилежних інтересів або потреб завжди матиме місце у соціальній взаємодії. Невпинний розвиток і прогрес суспільства постійно супроводжується суперечливими і конфліктогенними явищами. Отже конфлікт як феномен є природною формою соціальної взаємодії. Тим часом соціологи та політологи, що займаються теорією конфлікту, не дійшли спільної думки з приводу корисності чи шкідливості конфліктів для суспільства.

Якщо «у стабільних політичних системах соціальні конфлікти вирішуються у спосіб консенсусу чи пошуку такого прийняттого рішення, яке відповідало б інтересам сторін-учасниць конфлікту, шляхом взаємних поступок або поступок слабшій стороні, або тій стороні, яка зуміла довести обґрунтованість своїх вимог» [1], то у периферійній зоні, яка характеризується нестабільністю політичної системи, конфлікти досить часто загострюються до прояву їх радикальних форм із застосуванням зброї. Зброя в свою чергу виступає як засіб примусу, одночасно її перенасиченість і легка доступність спонукає до її використання для досягнення інтересів чи задоволення потреб, що безпосередньо впливає на порушення прав людини.

Питання взаємозв'язку торгівлі зброєю та прав людини привертало увагу таких дослідників як Георгій Саньджан [2], Гай Ламб і Домінік Дже [3], Лерна Янік [4], Ліса Місол [5], Волкер Краус [6], Кассаді Крафт і Джозеф Смалдон [7] та інших. У вітчизняній науковій літературі проблема нелегальної торгівлі зброєю та її впливу на права людини не знайшла належної уваги, тому

автор ставить перед собою мету визначити вплив торгівлі зброєю на права людини та встановити як він позначається на сталому розвитку суспільств. У даній роботі автор зосереджується на Африканському континенті виходячи з тих міркувань, що для цього регіону дана проблематика надзвичайно актуальна, а питання сталого розвитку є життєво важливим.

Важливість вивчення даного питання для України визначається тим, що сьогодні наша держава розвивається в умовах глобалізації, яка постійно поглиблюється. За таких умов проблеми в одному регіоні світу відчуються та позначаються на іншому. До того ж, Україна має дипломатичні відносини з низкою африканських країн, тож вивчення даної проблематики є необхідним. Більш того, африканський континент має величезні ресурсні багатства та потенціал, які за умови сталого розвитку несуть в собі перспективу поглиблення співробітництва з нашою країною у низці галузей.

З розвитком науки міжнародних відносин та її методологічної бази певного поширення набули точні методи дослідження з використанням математичного аналізу та емпіричного дослідження, які зокрема використовуються і для дослідження проблематики торгівлі зброєю. Слід зазначити, що зважаючи на специфіку питання, інформація стосовно обсягів та операцій є доволі обмеженою та чутливою. Більше того, саме нелегальна торгівля зброєю здебільшого уникає баз даних, на які спираються дослідники, тож можна припустити, що фактичний оборот зброєю перевищує дані, зазначені в офіційних джерелах. Однак, незважаючи на ці обставини результати таких досліджень є корисними для розуміння взаємозв'язку торгівлі зброєю та військовими конфліктами, які в свою чергу позначаються на правах людини та свідчать про її деструктивну складову.

Так, Георгій Саньджан дійшов висновку, що озброєння яке проводилось як СРСР, так і США протягом 1950-1991 року між парами Індія – Пакистан, Іран – Ірак, Ефіопія – Сомалі сприяло інтенсифікації проблем, та не зменшувало конфлікт і дисбаланс між ворогуючими сторонами [8].

Кассаді Крафт та Джозеф Смалдон дійшли висновку, що наявність ворогуючих та конкуруючих етнічно-політичних груп в Африці, на півдні від Сахари, є позитивним провісником вибуху політичного конфлікту. Вони також доводять, що торгівля зброєю також є позитивним та важливим провісником конфлікту [9].

Волкер Краус в свою чергу стверджує, що збільшення поставок зброї від найбільших країн робить імпортуючі країни більш вірогідними ініціаторами та об'єктами військових зіткнень [10].

Вивчення будь-яких питань стосовно прав людини та пов'язаних з ними феноменів потребує особливого підходу із урахуванням практичних реалій. Справа в тому, що країни, які знаходяться на різних етапах розвитку або такі, що мають різні історичні традиції, по-різному розуміють та впроваджують у життя права людини. Таким чином, не слід вважати, що стандарти та моделі прав людини певних країн є єдино прийнятними, та вимагати від інших країн діяти у відповідності з ними [11].

Якщо класифікувати права людини, що зазначені у Загальній Декларації прав людини 1948 р., то найголовнішою категорією є соматичні права (або, за іншою термінологією, життєві, фізичні), здійснення яких задовольняє найважливіші, базові, визначальні потреби людини у забезпеченні її біологічного, «тілесного» існування, виживання, безпечного психофізичного розвитку. Зміст та сутність цієї категорії прав людини є природним, тож уніфікованим для всіх суспільств, незалежно від рівня їх розвитку, історичних традицій чи політичної організації. Отже, у разі порушення, руйнації, ліквідації прав цієї групи втрачають сенс та зводяться нанівець будь-які права людини, що належать до інших груп [12]. Зокрема, нелегальна торгівля зброєю через свою підпільну природу є джерелом порушення закону та

кримінальною діяльністю, яка безпосередньо призводить до конфлікту із соматичними правами людини, оскільки зброя є засобом примусу, насилля та у найгіршому випадку – позбавлення життя.

Сьогодні на міжнародній арені існує три головних механізми продажу зброї: легальний продаж зброї однієї країни іншій; чорний ринок – нелегальний продаж зброї кримінальними структурами та сірий ринок – продаж зброї однієї країни іншій всупереч міжнародним правилам та процедурам, здебільшого порушуючи ембарго встановлені Радою Безпеки ООН.

Після розпаду СРСР та кінця холодної війни ситуація на міжнародному ринку зброї суттєво змінилася. Із зменшенням внутрішніх військових витрат країн блокового протистояння, військово-промислової галузь для подальшого функціонування була змушена шукати попит на її вироби поза межами власної країни. Така ситуація знайшла своє відображення насамперед на пострадянському просторі та у східноєвропейських країнах, які почали змагатися за ринки збуту небезпечної продукції, як легально, так і нелегально [13]. Більш того країни Східної Європи, які прагнули приєднання до НАТО, постали перед питанням переозброєння з урахуванням стандартів альянсу, тож збут надмірної кількості зброї, отриманої у спадок від СРСР, як альтернатива неприбуткової та затратної утилізації, знайшла своє відображення, зокрема, і на африканському континенті. Оскільки зброя була невисокого гатунку, дещо застарілою, то відповідно це позначалося на її ціноутворенні, таким чином, відносно доступна зброя задовольняла потреби невибагливих країн регіону, що розвиваються. Слід зазначити, що не лише пострадянські країни активно брали участь у сірому експорті зброї у кризові та нестабільні зони.

Перегони за новими ринками збуту зброї призвели до підігрівання та загострення нестабільних зон, що в подальшому призводило до жаклих і катастрофічних наслідків. Таким чином, Болгарія, Албанія, Франція, Ізраїль, Південна Африка масово

постачали зброю до Руанди, де етнічна напруга була на межі вибуху^[14]. Також існує інформація, що Бельгія, Росія, Румунія та Чеська Республіка також брали участь у поставках зброї та боєприпасів до цієї країни [15]. Після смерті Жувенала Габ'ярімана – президента Руанди, 6 квітня 1994 року, новий уряд одразу звернувся до Британської компанії Міл-Тек (Mil-Tec) з терміновим замовленням зброї та боєприпасів на суму 854 тис. дол. США. Зрештою, данні Руанди зазначали, що Міл-Тек в цілому поставило на 5,5 мільйонів дол. США боєприпасів та гранат у п'яти доставках 18 та 25 квітня, 5, 9 і 20 травня, не зважаючи на те, що 17 травня Рада Безпеки ООН встановила ембарго на експорт зброї до Руанди [16]. Етнічна напруга в Руанді вибухнула у формі геноциду між квітнем та червнем, 800 тисяч осіб було вбито протягом 100 днів, тобто 8 тисяч осіб вбивали щодня [17]. Етнічна ворожнеча між племенами Тутсі та Хутус має свою передісторію ще з колоніальних часів Руанди, але катастрофічні наслідки геноциду, не в останню чергу, були спричинені масовими, безвідповідальними та нерегульованими поставками зброї, як легальної, так і нелегальної.

У 1992 році в результаті громадянської війни, занепаду крихкої держави Сомалі та пов'язаною з цим гуманітарною кризою, Рада Безпеки ООН резолюцією 733 наклала ембарго на територію Сомалі. У 1993 році ООН розгорнула миротворчу місію, яка за два роки свого існування була здебільшого неефективною. Було зроблено декілька мирних ініціатив, але до сьогодні жодна не була успішною. У січні 2007 року сили Ефіопії вторглися в Сомалі та скинули Раду Мусульманських Судів – недержавного актора, який захопив у перехідного федерального уряду Сомалі контроль над Могадішу та іншими стратегічними територіями. Така ситуація призвела до вибуху спорадичних конфліктів між недержавними акторами, перехідним федеральним урядом та їх союзниками. Таким чином, після вторгнення Ефіопії, як державні, так і недержавні актори, порушували накладене ембарго.

Після того, як Ефіопія вивела свої сили з

Сомалі через невдачі та вартість затрат на утримання військової присутності, озброєна опозиція збільшила територію свого впливу та контролю. Утворена РБ ООН група спостереження за виконанням ембарго на зброю повідомляла про його порушення шляхом поставки зброї з Ефіопії, Джибуті, Еритреї, Ємену та Східноєвропейських країн з допомогою приватних брокерів [18]. Постійне живлення зброєю конфліктуючих сторін не сприяло вирішенню проблем, а лише сприяло її поглибленню та радикалізації.

Така ситуація в Сомалі призвела до зростання кримінальної злочинності, яка згодом поширилась і на інші суб'єкти, які не беруть участь у конфлікті. Недержавні актори для придбання зброї мобілізують ресурси з різних джерел, серед яких уряд Еритреї, приватні донори безпосередньо в арабському і мусульманському світі, сомалійська діаспора, але ці джерела не є вичерпними [19]. Таким чином, на берегах Сомалі збільшилися масштаби піратства, які ще у 2008 році набрали безпрецедентних масштабів. Як зазначається у доповіді групи спостерігачів за ситуацією в Сомалі відповідно до резолюції РБ 1811 (2008): «піратство у водах Сомалі стрімко еволюціонувало за останні 12 місяців, перетворившись з місцевої проблеми, направленої здебільшого на нелегальні риболовні судна, у складну і добре організовану індустрію, суттєве розгортання якої несе у собі загрозу міжнародному судноплавству, яка поглиблюється. Надзвичайно прибуткова природа піратства перетворила потолок у добре оснащений, ефективний та добре озброєний синдикат, який складається з сотень осіб у північно-східній та центральній зоні Сомалі» [20]. Тож проблеми, які були загострені неконтрольованим насиченням зброєю, переродилися у нову якість. Якщо раніше перенасичення зброєю порушувало права людини в межах кордонів конфлікту, то тепер межі недотримання прав людини поширюються.

25 вересня 2008 року піратами біля берегів Сомалі було захоплено судно, яке перевозило військовий вантаж на суму близько 10 млн. дол. за контрактом між

українською державною госпрозрахунковою зовнішньоторговельною фірмою «Укрінмаш» та Міністерством оборони Кенії [21]. Тож, наслідки цієї проблематики безпосередньо зачіпають інтереси України та порушує основні права її громадян. Українські громадяни неодноразово ставали заручниками піратів, які застосовували тортури та катування по відношенню до них, що відповідно порушувало їх людські права.

Складність ситуації на Африканському континенті також посилюється небезпечним поєднанням соціальної напруги та легкою доступністю зброї. Молодь, яка має обмежені можливості і засоби власної реалізації, легко схильна до маніпуляцій і підтримує сили, які обіцяють їй бодай розмиті перспективи облаштування свого життя. Таким чином, нарощується невдоволення, яке підкріплюється втратою надії на державні структури, що призводить до радикальної боротьби за хоча б якість майбутнє.

Перенасиченість зброєю на Африканському континенті неодноразово приводила до конфліктів, які в результаті їх ескалації погіршувалися до громадянських війн, геноциду та інших гуманітарних криз. Чимало прикладів можна навести, серед яких і ситуація в регіоні Дарфур, Судан, Демократичній Республіці Конго та інші кризові зони прав людини. Тож складається ситуація, за якої індивіди та країни, які постачають зброю для жорсткого порушення прав людини і тим самим безпосередньо сприяють цим злочинам, не несуть жодної відповідальності через недосконалість правової системи. Цілеспрямоване постачання зброї до кризових зон прав людини й етнічної напруги має надзвичайно деструктивний вплив на розвиток ситуації та сприяє його радикалізації. У подібних конфліктах зброя виступає важливим фактором для скоєння жаклих злочинів. Невирішеність цих проблем відображається на світовій стабільності та безпеці.

Альтернативним шляхом заміни конфліктів у регіоні на співробітництво є поєднання зусиль для сталого розвитку, але за умов постійного збройного зіткнення він майже унеможлиблюється, оскільки

обмежені ресурси перекидаються з соціальних програм, програм боротьби з бідністю, покращення охорони здоров'я й освіти на закупівлю зброї та військової техніки. Згодом ця зброя та військова техніка виснажує соціальні, людські і, як результат, економічні ресурси, які є базисом для розвитку і, врешті-решт, посилює бідність, криміналітет, соціальну напругу й увесь клубок проблем, які призводять до радикалізації та ворожнечі. Отже, вирішення африканських проблем потребує зовнішньої допомоги від акторів, які спроможні її надати.

Той факт, що права людини порушуються у периферійній зоні мало кого дивує, але існують норми та стандарти до яких прагне світ, а глобалізований світ не може потурати проблемами цілого континенту. Соціальна напруга, яка існує на півночі Африки тисне на південні кордони Європейського Союзу, африканські кримінальні структури мають добре налагоджені канали поставок наркотиків з Латинської Америки до Європи, також вони беруть участь у торгівлі людьми, яка і для України є дуже актуальною проблемою. Усі ці труднощі не є новими феноменами, але їх ескалація і загострення приводять до нових криз, які є більш глибокими та складними. Вирішення цих заплутаних та переплєтених проблем не під силу жодній країні, тож міжнародна спільнота має докласти чимало зусиль для поліпшення ситуації у регіоні. Тільки комплексний підхід може бути дієвим у даній ситуації, зважаючи на природу проблематики. Одночасно, найбільш активна десятка експортерів зброї у світі у період 1991-2008 рр., згідно бази даних Стокгольмського інституту дослідження миру, були (за зменшенням): США, Росія, Німеччина, Франція, Великобританія, Китай, Нідерланди, Італія, Україна, Швеція [22].

На Африканському континенті зброя не є джерелом усіх проблем, але виступає в якості чинника, який погіршує ситуацію, сприяє її загостренню та ескалації. Нерегульоване постачання і перенасичення регіону зброєю всупереч міжнародним нормам та інструментам сприяє жорсткому порушенню прав людини й унеможлиблює

сталий розвиток. Якщо зброя традиційно сприймалась, як головний елемент в стратегії захисту проти загрози і, таким чином, виступала, як засіб покращення безпеки, то дійсність на Африканському континенті свідчить, що зброя виступає в якості загрози безпеки індивіда та породжує дилему внутрішньої небезпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Держалюк О.М. Політичний конфлікт як фактор внутрішньої загрози національній безпеці // Стратегічні пріоритети. – 2006. – №1. – С.40.
2. Sanjian Georgy S. Promoting Stability or Instability? Arms Transfers and Regional Rivalries, 1950-1991 // International Studies Quarterly. – 1999. – Vol.43, №4. – С.641-670.
3. Guy Lamb and Dominique Dye African Solutions to an International Problem: Arms Control and Disarmament in Africa // Journal of International Affairs. Spring/Summer 2009. Vol.62. – №2. – С.69-83.
4. Lerna K. Yanik. Guns and Human Rights: Major Powers, Global Arms Transfers, and Human Rights Violations // Human Rights Quarterly. – 2006. – Vol.28. – №2. – С.357-388.
5. Misol Lisa. Weapons and War Crimes: The Complicity of Arms Suppliers / Human Rights Watch. World Report 2004. Human Rights and Armed Conflict. 2004. – 407 с.
6. Krause Volker. Hazardous Weapons? Effects of arms transfers and Defence Pacts on Militarized Disputes, 1950-1995 // International Interactions. – 2004. Vol.30. – №4. – С. 349-371.
7. Cassidy Craft and Joseph P. Smaldone The Arms Trade and the Incidence of Political Violence in Sub-Saharan Africa, 1967-97 // Journal of Peace Research. – 2002. – Vol.39, №6. – С.693-710.
8. Georgy S. Sanjian Promoting Stability or Instability? Arms Transfers and Regional Rivalries, 1950-1991 // International Studies Quarterly. – 1999. Vol. 43. – №4. С.

641-670.

9. Cassidy Craft and Joseph P. Smaldone Вказ. пр. – С.693-710.

10. Krause Volker. Вказ. пр.

11. Верланов С. Стандарти прав людини: спроба загальнотеоретичної характеристики / Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XI регіональної науково-практичної конференції. 3-4 лютого 2005 р. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2005. – С.58.

12. Рабінович П. Соціальна сутність прав людини (у світлі потребового підходу) / Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XI регіональної науково-практичної конференції. 3-4 лютого 2005 р. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2005. – С.4.

13. Lerna K. Yanik. Guns and Human Rights: Major Powers, Global Arms Transfers, and Human Rights Violations // Human Rights Quarterly. – 2006. – Vol.28. – №2. – С.357-388.

14. Там само. – С.358.

15. Там само. – С.384.

16. Misol Lisa. Вказ. пр.

17. Rwanda: How the genocide happened // [Електронний ресурс.] <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/1288230.stm>

18. United Nations Security Council. Report of the Panel of experts on Somalia Pursuant to Security Council resolution 1423 (2002) // S/2003/223; S/2004/604; S/2006/229; S/2008/274.

19. Guy Lamb and Dominique Dye... – С.69-83.

20. United Nations Security Council. Report of the Monitoring Group on Somalia pursuant to Security Council resolution 1811 (2008). S/2008/769.

21. Морське піратство: глобальний виклик // Резонанс. Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі». – 2008. – 3 жовтня (№73). – С.10-15.

22. SIPRI Arms Transfers Database / http://armstrade.sipri.org/arms_trade/values.php

Володимир Маковецько *Торгівля зброєю та її наслідки для прав людини та сталого розвитку: досвід африканських країн*

Стаття вивчає питання взаємозв'язку між торгівлею зброєю і правами людини та визначає її вплив на сталий розвиток в країнах Африки. Зокрема, автор вивчає сумний досвід Руанди та Сомалі та доводить існування прямого зв'язку між нелегальною торгівлею зброєю та сталим розвитком країн, що розвиваються, і як наслідок його дестабілізуючий вплив на безпеку Африканських країн.

Ключові слова: *Стрілецька зброя та легкі озброєння (СЗЛО), Африка, сталий розвиток, права людини, конфлікти, зброя.*

Владимир Маковецько *Торговля оружием и ее последствия на права человека и устойчивое развитие. Опыт Африканских стран*

Статья посвящена изучению взаимосвязи между торговлей оружием и правами человека, а также изучает ее влияние на устойчивое Африканских стран. В частности, автор изучает горестный опыт Руанды и Сомали и доказывает существование прямой связи между

нелегальной торговлей оружием и устойчивым развитием развивающихся стран, и как следствие дестабилизирующее влияние этой связи на безопасность Африканских стран.

Ключевые слова: Стрелковое оружие и легкие вооружения (СОЛВ), Африка, устойчивое развитие, права человека, конфликт, оружие.

Volodymyr Makoveyenko *Consequences of arms trade for human rights and sustainable development. Experience of African States*

This article studies how arms trade affects human rights and consequently influences sustainable development in African states. Particularly the author studies mournful experience of Ruanda and Somalia and proves the existence of direct link between illegal arms trade and sustainable development of developing states, so he also studies destabilizing effect of this link on security sector of African states.

Key words: Small arms and light weapons (SALW), Africa, sustainable development, human rights, conflict, weapons.

Рецензенти:

Тригуб П.М. – д.і.н., професор

Шевчук О.В. – к.пол.н., доцент

Надійшла до редакції 14.11.2008